

Barabás László

Búvópatakok mentén, aranyrögök nyomában.

A húsvéti ünnepkör maroszeői szokásai

19. századi adatoktól az ezredfordulóig

Olosz Katalin köszöntése – a szellemi munka örömeivel

Olosz Katalin életműve, munkássága az erdélyi magyar népköltészeti és néprajzi kutatások történetének, a folklórjelenségek történeti forrásainak feltárásában kimagasló jelentőségű. Sok évtizedes kutatómunkájának belső, személyes indítékait veretes szavú vallomásban fogalmazta meg a *Víz mentére elindultam. Tudománytörténeti, népismereti írások* kötetének előszavában: „Kézirattárak mélyén kushadó történeti-néprajzi emlékek nyomába eredtem, megsárgult hírlapok, folyóiratok évfolyam-özönéből próbáltam kimeríteni adatokat, információkat, hogy halovány fényt derítsek az erdélyi magyar népi kultúra korábbi századokból felködlő egy-egy jelenségére. Mint a népballada társát kereső gerlicéje, én is »víz mentére« indultam el: elmúlt idők ókútjából szivárgó erescskék, búvópatakok nehezen követhető folyása mentén, hogy aranyrögök után kutaszak [...] azzal a hittel, hogy a többszázados hordalékban aranyszemcsékre bukkanok” (Olosz 2003: 10).

A hittel végzett magyar néprajzi kutatómunka, különösen pályájának első, diktatúrabeli szakaszában nem kevés buktatóval, nehézséggel járhatott. Legyőzésük akkor és mindmáig abban mutatkozott meg legjobban, amit e sorok írója is többször tapasztalt, amikor felkereste a Teleki Téka könyvtári asztalánál vagy otthoni dolgozószobájában: a munka örömforrás. Nem, nem csak robot vagy mindennapi teher. Ennek tartalmát, jelentőségét már kovásznai gyermekkorában átélhette. A kántortanító édesapának és a nagycsaládnak az 1940–1950-es években az erdélyi magyar értelmiségi sors minden nehézségével meg kellett küzdenie. Az anyagi és szellemi önellátás szorításában alakította a mindennapi fi-

zikai és szellemi munkát örömforrássá. Ezt vitte magával a székely leány a sepsiszentgyörgyi középiskolába, majd a kolozsvári Bolyai Egyetemre, ahol a családi indíttatás után kiváló tanári és tudósi életpályákkal, példákkal találkozott, és a szellemi munka értelmével, örömeivel jegyezhet-e el magát. Korán felismerte és megtalálta eljövendő hivatását: az erdélyi magyar népi kultúra rejtett értékeinek felszínre hozatalát, szakmai értékelését és közkinccsé tételét, kezdetben főiskolai gyakornokként, majd közel fél évszázadig akadémiai kutatóként, főkutatóként. Előszeretettel és örömmel kutatta egykori tanítók, tanárok, papok, írók (Kolumbán István, Szabó Sámuel, Kanyaró Ferenc, Kriza János és gyűjtőtársai, Benedek Elek, Viski Károly) népköltészeti gyűjtőmunkáját és gyűjteményeik sorsát, ha kellett, pontosított és helyreigazított szakmai, tudománytörténeti, életrajzi tévedéseket, de mindig a szellemi értékeket becsülő, létrehozó elődök példáját állította kortársai elé. Tette és teszi mindezt szakmailag precíz kimértséggel és alázatos örömmel, olyan intézményi méretű vállalkozásaiban, mint amilyen az erdélyi magyar népballada-katalogus, Szabó Sámuel és gyűjtői körének hagyatéka (Olosz 2009), a *Vadrózsák* második kötete (Kriza 2013) vagy akár egy-egy kérdéskörrel tematikus konferenciákra készített előadása, kutatása, közlése.

És utóbbiak közé sorolható a tavaszi ünnepkör marosszéki szokásairól tartott előadása 19. századi adatok alapján (elhangzott a Kriza János Néprajzi Társaság *Tavaszi népszokások* témájú vándorgyűlésén Nyárádszeredában, 1997 májusában), amelynek írott változata az említett tudománytörténeti kötetben is megjelent (Olosz 2003: 197–205). Ebben teljességre törekvően áttekintette az 1854-től 1900-ig terjedő fél évszázadban az illető székely néprajzi táj tavaszi népszokásairól szóló híradásokat, leírásokat, összesen tíz közlést. Az egykori adatok és leírások többsége (Jakab Elek, Gönczi János, Farkas Károly, Jakab Ödön és mások tollából) a Nyárad mente falvaiból származik, onnan is csupán két településről, Szentgercéről és valószínűleg a bekecsalji Nyáradmagyarósról, valamint a szomszédos Kis-Küküllő vidéki Vadasdról. Az összegyűjtött adatok alapján megállapíthatta, hogy Marosszéknak ezeken a részein eléggé egységes kép bontakozik ki a tavaszi határjárás-határkerülést, fenyőágazást és hajnalozást illetően. Egymást követően szokásrendbe szerveződnek, és bár egyházi ünnephez kapcsolódnak, és fölsejlik bennük a régebbi liturgikus gyakorlat, ugyanúgy kötődnek az agrárév kezdetéhez is. Elsőrendűen profán, világi és közösségi jellegűek, és a fiatal nemzedékek hagyományokba való belenevelődését biztosították.

Nyilvánvalóan adódott a kutató számára a kérdés, hogy miért csak egy-két Nyárad menti településről szólnak a híradások, vagy akár az is, hogy miért írták le többen ugyanabból a faluból (Szentgerice, Nyáradmagyarós) időbeli egymástutánban. Ennek okát egyrészt abban vélte megtalálni, hogy az illető tájegységen belül több olyan írástudó élt ebben a fél évszázadnyi időben, akik több-kevesebb rendszerességgel a vidéki és fővárosi lapoknak dolgoztak. A másik magyarázatát ennél is fontosabbnak tartom: „De lehetséges magyarázatként számolnunk kell azzal is, hogy annyira releváns, annyira sajátos és annyira élő volt a tavaszi ünnepkör marosszéki hagyományanyaga, hogy az újabb nemzedékek is szükségét érezték mozzanatai rögzítésének, eseményei leírásának” (Olosz 2003: 199).

*

Találkozásom egykori határkerülőkkel

Valóban annyira releváns, sajátos és élő volt ez a marosszéki, Nyárad menti szokásrend nemcsak a 19. század második felében, hanem az elmúlt fél évszázadra (1969–2019) visszatekintve is, hogy bizonyossággal állíthatom, aki tollforgatóként megismerte, netán részt is vett benne, szükségét érezte, hogy leírja, rögzítse, dokumentálja. E sorok írójával is ez történt, jó ötven évvel ezelőtt, amikor 1969-ben mint riportúton járó, szokásokról érdeklődő egyetemi hallgatónak a Nyárad menti Bedében Magyarai Ferencék és a hegyen túli, szomszédos Vadasdon Máthe Józsefiek először sorolták falujuk húsvéti határkerülését, és megmutattak egy-két határhalmot, Szentgericén pedig a 90 éves Gál Dániel azt állította, hogy most is meg tudná mutatni faluja teljes határvonalát, annyira *emlékezetébe hompolták*. Hűha! Ezt érdekesnek, különösnek találtam. Mennyivel előbb, sokrértűbb, gazdagabb, mint szűkebb szülőföldemen! – irigykedtem naivitásomban. Nyomban elhatároztam, hogy további búvárkodásba kezdek a szomszédos falvakban is. Szerencsémre nemsokára kezembe került Egyed Ákos történész frissen megjelent gyűjteménye: *A megindult falu. Tallózás a régi erdélyi faluirodalomban, 1849–1914*. (Egyed 1970), s ebben olvastam Jakab Elek 1854-ben keltezett írását a húsvéti határkerülésről (Egyed 1970: 34–41), amely időszaki sajtóbeli publikációként valóságos mestermű a maga nemében, a szokásgyűjtést két idősikban, a szerző gyermekkori emlékeit és felnőttkori megélt tapasztalatait rögzítette (Jakab E. 1854).

Jakab Elek bár „székelyföldi szokásként” emlegette, valójában csak szülőfaluja, a Nyárád menti Szentgerice határkerülését ismertette. Közlését átvette Résző Ensel Sándor, és a magyar szokásokról összeállított szintézisében széles körben ismertté tette (Résző Ensel 1867: 160–163). A század végén többen megismételték vagy variálták Jakab Elek szokásleírását ugyanabból a faluból (Gál 1895: 301–303, Kovács 1899: 28–29, Versényi 1900: 17–23, Varga 1900: 268–270). Új szint jelentett viszont Jakab Ödön századvégi népies költő és publicista tudósítása: ő a Kis-Küküllő felső völgyének egyik falujában, Vadasdon figyelte meg ugyanazt a szokást. Vadasdi lévén, ő is gyermekkori emlékeit elevenítette föl, kiegészítve azokat a felnőtt megfigyeléseivel. Szokásleírása Jakab Elekéhez hasonlóan hiteles, ma is használható értékes adatokat tartalmaz (Jakab Ö. 1898: 28–29). Marosszékről akkor e két protestáns felekezetű faluból ismertem adatokat a határkerülés 19. század második fele és a századforduló szokásállapotáról. A magyar néprajzi szakirodalomban az összefoglalások jobbára ezekre hivatkoznak (Bálint 1989: 285–290, Tátrai 1990: 158–159, Bárth 1990: 409, Molnár 1999: 38).

Sokáig úgy tűnt, hogy Erdélyben ez a téma kikerült a kutatók érdeklődési köréből. Szabó T. Attila egyik 1971-ben megjelent közleményében arról ír, hogy Nyárádszentimrén a határkerülés legényavatással kapcsolódott össze. Írásában megállapítja, hogy „a határjárás szokása átalakult formában itt-ott még ma is él. A levéltári kutatók és népszokásgyűjtők feladata, hogy minél több adatot kutassanak fel a szokás egykori vagy mai megletére, magának a szokásnak formai és tartalmi elemeire [...] és a szokással kapcsolatos nyelvi megnyilatkozásokra nézve” (Szabó T. 1971: 30–34). Ugyanakkor Nagy Ödön a havadi szokásokról készített dolgozatában röviden leírta a határjárás emlékezetben megőrzött formáját és a hozzá kapcsolódó fenyőágazást és virágozást. Megállapítása szerint ez a húsvéti szokás csoport az 1950-es évek végén teljesen megszűnt (Nagy 1980: 198–199).

A szokáseseemény protestáns modellje

Az 1970-es években folytatott dokumentálás során hamarosan kiderült, hogy az emlékezetben elérhető adatok szerint Középső-Nyárád mentén és Bekecsalja falvaiban, valamint a szomszédos Kis-Küküllő vidékének több falujában gyakorolják a szokást, átalakult vagy felújított formában

(Barabás 1980: 203–216). A következő Nyárád menti falvakban végeztem terepmunkát: Andrásfalva, Bede, Jobbágyfalva, Nagyardorján, Nyárádgálfalva, Nyárádszentlászló, Nyárádszereda, Nyomát, Székelybere, Szentgerice, Szentháromság, valamint a Kis-Küküllő vidéki Vadasd, Havadtő és Rigmány. A tájékoztató gyűjtés nyomán én is megállapíthattam, hogy a szokás a 20. század első felében is nagyjából egységes volt az egész Középső-Nyárád mente és a Kis-Küküllő vidéke említett falvaiban. Előrebocsátom, hogy ezekben a falvakban – Szentháromság és Jobbágyfalva kivételével – többségében protestáns felekezetűek (reformátusok és unitáriusok) laktak/laknak, tehát ekkor a szokásesemények protestáns modelljének változataival találkoztam.

Ezekben a falvakban a szokásegyüttes a következő fő mozzanatokból állt: 1. Előkészületek, 2. Gyülekezés és tisztségválasztás, 3. Határkerülés és megcsapás, 4. Fenyőágazás (virágkozás), 5. Öntözés (hajnalozás, kántálás).

1. Az előkészületek már a határkerülés előtt egy héttel megkezdődtek. A falu fiataljai a besorozott legények vezetésével a közeli vagy távolabbi falvak fenyveséből annyi ágat vágtak, ahány családja vagy ahány nagylányos háza volt a falunak. A fiatalok feladata volt az is, hogy a határon lévő csorgókat, kutakat kitakarítsák, ők újították meg a falvak határait jelző dombocskákat, a *határhompokat* is. Erre általában nagypénteken került sor, egy-egy idősebb ember vezetésével.

2. Húsvét szombatján az esti gyülekezésre összekürtölték a falut, vagy ostorral csattogtattak. A gyülekezőhely általában a falu központja vagy más jeles pont (kőhíd, domb, temető) szokott lenni.

A kisebb falvakban minden 14-15 évesnél idősebb legény és felnőtt részt vett a határkerülésben. A menet zömét mindenütt a legények, a fiatal házások és az idősebb emberek alkották.

Gyülekezés után megválasztották a határkerülés vezetőit azzal a céllal, ahogyan azt Jakab Elek idézett leírásaiban megfogalmazta: „Kik az ünnepély folyamát vezessék, mindent rendben tartsanak, a határkerülésre újonnan felavatandókat beiktassák, a megállapítandó szabályok ellen vétőket megfenyítsék” (Jakab E. 1854: 141). A főbb tisztek a következők: *király*, *csapómester*, *sereghajtók*, *oldalvédők* és *csendőrök* vagy *felvigyázók*. Jakab Elek leírásában: *főkirálybírók*, *alkirálybírók*, *dülök*, *kém*, *káplár*, *pap* és *énekvezető* szerepel. Az emlékezetből elérhető adatok szerint papot és énekvezetőt a 20. században már nem választottak, ehelyett királyt emeltek. A *királyemelés* a tisztségválasztás legfontosabb mozza-

nata. Királynak általában a falu legidősebb emberét választották, maguk fölé emelték, föl-földobták, miközben háromszor kiáltották:

Határt kerülünk, / Búzást szentelünk, / Királyt emelünk (Nagyadorján) vagy *Királyt emelünk, / Papot szentelünk, / Adj, Uram, áldást, / Bort, búzát, törökbúzát* (Bede).

A megválasztott király átvette a hatalmat, és a határkerülők figyelmébe ajánlotta a törvényeket: tilos a káromkodás, harag, duhajkodás, illetlenkedés, csak bátyámuramnak és öcsémuramnak szólítsák egymást.

3. Ezután megkezdődött a tulajdonképpeni határkerülés. A menet élén a király haladt, utána az ítélobíró, a csapómester, a széleken az oldalvédők, hátul a sereghajtók. Induláskor a fiatal suhancokat, 14-15 éves növendékeket, akik először jöttek határkerülni, előreküldték, hogy keressék meg a csorgókat és határdombokat. Ha megtalálták, kürtöltek, tüzet gyújtottak, vagy kiáltották: *Ide, ide, itt a határhomp* (Jobbágyfalva).

A határkerülő menet kiért a mezőre, sorra járta, számba vette a csorgókutakat, forrásokat. Ha valaki hibát talált a munkában, a kút kitarítóit 20–25 botütésre ítélték, ráfektették a kútra és úgy csapták meg. Megcsapás járt azért is, ha valaki nem tartotta be a törvényeket, elmaradt a sorból, megreszegedett stb. Vége-hossza nem volt a *hibáldózás*nak, hogy a határjárás minél mulatságosabb legyen. A király parancsolt, az ítélobíró ítélte, a csapómester csapott.

A csorgóknál sokkal fontosabb volt a határhompok ellenőrzése. Az előre küldött növendékek azon igyekeztek, hogy szép nagy tűzzel várják a határkerülőket. Azok kifogásolhatták, hogy nem jó helyre rakták a tüzet, nem pontosan a határ szélére, foglaltak a szomszéd falu határából, vagy a sajátjukat csonkították meg. Az oldalvédők megragadták a tűzrakókat, kezük-nél-lábuknál fogva odaverték farukat a határhomphoz, miközben többször ismételték: *Emlékezzél, hogy itt van a határ!* (Szentgerice). A *hompolás* akkor sem maradt el, ha semmi hibát nem találtak. Minden határdombnál három-négy suhancot emlékeztettek ilyenformán a határ helyére.

Így járták végig a határkerülők az összes határdombokat. Jó időben megkerülték az egész határt, rossz időben csak egy részét vagy már eleve szakaszokra osztva, két-három évenként kerülték meg az egészet. A szentgericeiek csak a búzával vetett határrészt kerülték meg.

Általában mindenik falu határkerülői egy időben indultak, és az éjszaka folyamán rendszerint találkoztak a szomszéd falubeliekkel a kettős és hármas határoknál, határhompoknál. Mindenik falu határkerülői azon

igyekeztek, hogy elsőnek foglalják el a közös határhompot és a rajtuk gyűjtött tüzet. Amelyik csapat hamarabb ért oda, megtehetette, hogy *foglaljon* a másik falu határából, elmozdíthatta a határhompot, és mélyen bevihette a szomszéd falu határába. Az ilyen határvitatkozásakor se vége, se hossza nem volt a tréfás kérdezetésnek. Ez a *játékszerűség* (ahogyan egyik vadasdi adatközlőm nevezte) akkor sikerült jól, amikor a szomszéd legtudálékosabb öregei mérték össze furfangos képességüket. Mikor véget ért a szópárbaj, a király minden határkerülőt – aki eddig megúsza – végig fenekeltetett öt botütés erejéig, ugyancsak *az emlékezet okáért*. Az utolsó határhompon az idősebb legények feladata volt a tűzgyújtás; most már az újonnan avatott legényeken volt a sor, hogy a tüzet elfoglalják, s ha ez sikerült, követelheték az öregebbek megcsapását. Így velük egyenlőkké váltak.

4. A *fenyőágazás* vagy *virágozás*. A határkerülés befejezésekor az idősebbek hazamentek, a legények elindultak fenyőágazni. A falu egyik végén kezdtek, és a kapura kötözték-szegezték a már előkészített fenyőágakat. Vadasdon földbe állították az ajtó vagy az ablak elé, Gálfalván kútra, ház tetjére, kapukra szegezték, Bedében rárótták a nevét annak, akinek szánták, Adorjánban, Szentháromságon a leányos házakhoz tetőágot, fenyőcsúcsot tettek, ahol nem volt leány, oldalágot. Ezekben a falvakban minden házhoz tettek fenyőágot. Havadtón viszont külön szabálya volt annak, hogy melyik leánynak melyik legény teszi a fenyőágakból összefont koszorút. Hajnalban a fenyőágazás vezetői, a vőfélyek végigjárták a falut, és ellenőrizték, hogy megvan-e mindenütt a fenyőág. Némelyik legény egész éjszaka őrizte a fát, nehogy valamelyik vetélytársa bosszúból ledobja vagy ellopja.

5. *Öntözés* vagy néhány településen *hajnalozás, kántálás*. Vasárnap, húsvét első napján újból gyülekeztek a legények és a férfiak, de csak azok, akik öntözni, hajnalozni készültek. Ismét megválasztották a vezetőséget: két *vőfélyt*, *királyt*, két *csapómestert* és két *öntözőt*, ezen kívül az adománygyűjtőket, *korsóst* és *kosarast*. Éjfélkor a falu végére vonultak, és az egyik utcason elindultak. Ahol a háziak levették a fenyőágot, annak jelül, hogy nem várják őket, oda nem mentek be. Ahol kint volt az ág, a ház előtt énekbe kezdtek, majd az egyik vőfély és az egyik öntöző a gazdától megkérték a helyet. Bemenetel után az első vőfély vagy a király elmondta a köszöntőt, amelyben utalt a határkerülésre, és az egész háznépnek áldást, boldog ünnepet kívánt. A köszöntő után valamelyik öntöző egy csoport puszpáanggal a sajtárból vizet locsolt a háziakra. Ezután a hajnalozók megtáncoltatták a gazda leányát és feleségét. Végül előállt a második öv-

fély, a hajnalozók nevében elbúcsúzott és adományokat kért. A háziaszszony átadta a kért adományokat, néhány tojást, egy darab szalonnát; bort töltött a korsóba, kalácsot tett a kosárba.

Az öntözés, hajnalozás legfontosabb szereplője a fentiek mellett a *hamubotos*; más, helyi megnevezéssel *hamubutykás*, *kacros*, *kardos*, *kókós*. Öltözete fehér, hosszú alsónadrág, fehér ing, álarc. Derékszíján kolomp lógott, kezében hamubotot, rúdra kötött, hamuval telt zacskót tartott. A hamubotos vigyázott a rendre és a csendre. Ő vezette az öntöző menetet, a hajnalozók előtt szaladt. A bábéskodókat elkergette, a lemaradózókat elfogta, és visszarendelte a sorba. A hajnalozók, a kíváncsi felnőttek és főleg a gyermekek minden alkalmat kihasználtak, hogy bosszantsák. Leönthették vízzel, elakaszthatták, ő pedig mindenkit megkergethetett, mindenkinek megmondhatta a véleményét, bárkitől bármit kérdezhetett. A legfontosabb az volt, hogy minél több legyen a nevetnivaló.

Az öntöző csapat énekszóval, zeneszóval végigjárta az egész falut. A hajnalozás végeztével betértek valamelyik vőfély házához, az összegyűlt tojásokból hatalmas rántottát készítettek, közösen reggeliztek, *rántottáztak*. Délután kezdődött a tánc, a húsvéti multság. Tánc közben az összegyűlt adományokból díjmentesen ehetett-ihatott mindenki, akinél a hajnalozók jártak.

Szentgericén a *didergés* is a húsvéti ünnepi időben zajlott. Húsvét első vagy harmadnapján este tizenöt-húsz házas férfi és legény rongyos ruhákba öltözött, és végigjárta a falut. Az ablak alatt vagy az ajtó előtt *dideregni* kezdtek, állkapcsukat, fogukat összeütve, csattogtatva, egész testükben reszketve adták ki a hangot: *bu! bu! bu-bu-bu!* Hangjukat elváltoztatva, egymással versenyezve kikiabálták az illető család tagjaival történt eseteket. Ez a csúfoló felköszöntés kijárt mindenkinek, akinek a magatartása, viselt dolgai nem egyeztek a közösség értékrendjével.

Agrárrítus, liturgikus hagyomány, jogszokás, legényavatás, játék

A határkerülés eredete minden bizonnyal az agrárkultuszhoz kapcsolódik. E rítuscselekmény célja a termőföld védelme, a föld termékenységének, a bő termésnek biztosítása lehetett. Jakab Elek leírásában a célt a választott pap imája fogalmazza meg: „Áldd meg határunkat, szőlőhegye-

inket, kertjeinket... Távoztass el mezeinkről jégesőt, sáskát, árvizeket, falunktól tüzet, pestist, adj bőv esztendőt..." (Jakab E. 1854: 141). Dömötör Tekla újabb időbeli megfogalmazása szerint: „A nagyheti határkerülés már a középkorban egyházi szokás volt, és arra szolgált, hogy a szántóföldek mágikus körülfárásával a zsendülő vetést védjék a feltámadás ünnepe körüli időben” (Dömötör 1974: 56).

A mágikus elemekhez, a mágikus kör alapjelentéséhez keresztény imák és jelképek csatlakoztak. Bálint Sándor a szokást középkori liturgikus hagyománynak tartja. Ezt írja: „A régi ország több vidékén, főképpen a peremeken elszigetelődött szokásként máig él a húsvéti *határkerülés*. Hogy katolikusok is, erdélyi protestánsok is egyaránt ismerik, arra mutat, hogy a középkorban e szokás történelmi hazánkban is általános lehetett [...] Az ünnepek ünnepén, húsvét hajnalán hírül vitték a földeknek is az Úr nagy győzelmét, a feltámadást, hogy a gonosz szellemeket, a természeti csapásokat a föltámadt Krisztus hatalmával a határtól elrettentsék” (Bálint 1989: 285).

Ugyanakkor figyelemre méltó, hogy a határkerülést a magyar népszokások rendszerezői, Szendrey Zsigmond és Szendrey Ákos nem a naptári ünnepekhez kapcsolódó szokások között említik, hanem a régi közösségi élet szokásai között (Szendrey Zs. – Szendrey Á. 1943: 240). Arra is figyelmeztetnek, hogy a közösségi élet át meg át van szöve jogi emlékekkel, egykori jogszokásokkal, amelyek érvényüket veszítve népszokásokká alakultak. Példaként éppen a határjárásakor alkalmazott megcsapás szokását említik. A 20. század második felében Mérey Klára, Szabó T. Attila és Takács Lajos idézett tanúvallomásokot a határjárásos megcsapás 17–18. századi szokásaira (Mérey 1967: 533–546, Szabó T. 1971: 30–34, Takács 1974: 389–396). Orbán Balázs a megcsapással éppen a Nyárád mentén találkozott (Orbán 1870: 45).

Az „emlékezet okáért” való megcsapásnak a Nyárád menti határkerülésben a telekkönyv behozatala előtti időben nagy jelentősége, és a szokásban megjátszott határfoglalásnak, határvitakozásnak egykor komoly tartalma volt.

A határjárás, határkerülés legalkalmasabb ideje húsvét ünnepe lehetett. Az alkalmanként elrendelt határkijárási és megcsapási szokása a faluközösségek szokásrendszerébe illeszkedve állandósult, rendszeressé vált. E jogszokás helyi alakulását, népszokássá válását bizonyítja az egykori széki közigazgatási vezetők (főkirálybíró, alkirálybírók, dúlók) éven-

kénti megválasztása a határkerülés ceremóniájának levezetésére, mintegy a törvényes határkijárást utánozva. A falvak határainak ellenőrzése, a határhompok megújítása húsvét ünnepén egybefonódott a feltámadás ünnepével, a termőterület újbóli birtokbavételével, a jó termést biztosító, termékenységarósló szokások maradványaival.

A telekkönyv bevezetése után a határjárás birtokjogi jelentősége fokozatosan megszűnt. A szokást tovább élte a hagyomány, de lassanként megváltozott a funkciója: fölerősödött legényavató jellege. A faluközösség nemcsak a határok pontos ismeretét nyújtotta át a felnövekedéseknek, hanem a termőföld megbecsülését, a munka- és a rendszeret, az összetartozás érzését is. A határkerülés legényavató alkalomnak bizonyult, és ezekben a falvakban kizárólag a határkerüléshez tapadt. A hompolásos felavatásnak nemcsak birtokjogi, hanem sokkal szélesebb körű társadalmi jelentősége is volt: a felavatott fiatalok megkezdheték a legényéletet, az idősebbekkel egyenjogúakká váltak.

A határkerülés funkcióváltása következtében a szokásban felerősödött a játék, a szórakozás, szerepjátszás. Néhány mozzanatát (megcsapás, királyemelés, határvitatkozás) keretjátéknak, vetélkedő játéknak is nevezhetnők. Ebből adódóan befogadhatta más szokások szereplőit is, lásd például a lakodalmi vőfélyek vagy a farsangi hamubotos szerepkörét.

Szokásváltozatok az 1980-as években

A határkerülésnek a fentiekben röviden vázolt, protestáns típusúnak nevezett szokása – az 1970-es évek idős adatközlőinek egybehangzó vélekedése szerint – az első világháború előtt élte fénykorát. Az első világháború után megkezdődött a felbomlás, egy-egy évben ki-kimaradt, egyes falvakban teljesen megszűnt. A következő cezúrát a második világháború és az azt követő társadalmi-politikai változások jelentették, ekkor szűnt meg például Nyárádszeredában, Nyárádgálfalván, Backamadarason, Jobbágyfalván és Csíkfalván. A zártabb helységekben, például Szentháromságon, Bedében, Rigmányban, Vadasdon, Nyárádszentlászlón megszokásokkal ezekben az években is élt.

A tulajdonképpeni határkerülés megszűnése nem jelentette a teljes szokáseggyüttes elhagyását. Közösségi funkcióját a fenyőágazás és az öntözés (hajnalozás, kántálás) vitte tovább, bővülve annak szokásköre.

A megcsapásos felavatástól az öntözés-hajnalozás átvette a legényavató szerepkört is. A besorozott legények fogadják a zenészeket, ők szerzik be a fenyőágakat, ők mondják a köszöntőket, szervezik a mulatságot. A szokásnak ez a formája néhány hagyományörző faluban (Szenháromság, Bede, Rigmány, Vadasd) megszakítatlanul élt az 1970-es és 1980-as években. Másutt, így Jobbágyfalván és Csíkfalván az 1970-es évek elejétől megpróbálkoztak a határkerülés régebbi formáinak felújításával. Húsvét szombatján este újból kimentek a határra, de csak az első határdombig. Ezt *csonka határkerülésnek* nevezték.

1988-ban három szomszédos faluban: Nyárádszentlászlón, Nyárádgálfalván és Szenháromságon figyeltem meg a szokássorozat eseményeit. Szentlászlón ünnep szombatján este idős férfiak, húszan-húszonöten, unitárius papjukkal kimentek a határra, az első búzavetéshez. A tiszteletes úr imájában áldást kért a vetésre, a határra, az emberek munkájára. Hívei levett sapkával, magukba roskadva hallgatták. Utána énekelték a közismert zsoltárt: *Tebenned bíztunk eleitől fogva.*

A határról bejőve *királyt, ítélőbírót, csapómestert* választottak, utána megkezdődött a botolásos büntetés, a *zsoldosztás*. Sorra mindenkinek kiosztották a zsoldját: öt, tíz, tizenöt, húsz vagy huszonöt botütést. Aki nem köszönte meg, annak kétszeresét adták. Végigbotoltak mindenkit, de csak ketten voltak tizennégy éves legények, akiket botolással fel lehetett avatni. Szentlászló kicsi település, 1988-ban tizenkilenc éves besorozott katonalegény egy sem volt a faluban. Azért kellett egy tizenhét éves és egy huszonhárom éves legény legyen az öntözést szervező vőfély. Ők zenekart alakítottak, és ez a zenekar szervezte az öntözést.

A húsvét hétfői öntözésben is ezt a kettősséget figyelhettem meg. Az öntöző menetben ott vonultak a szombat esti határkerülők és a falu teljes legénysége, még az ötvenéves vénlegények is. Végig érződött, hogy az idősebbek kiiregedtek az öntözésből, mégis ragaszkodnak hozzá. Éltetni szeretnék a megőrzött, de kiüresedett szokásformákat. Ezzel ellentétben a fiatalok beleélték magukat a vőfélyi szerepkörbe. A felköszöntött házakban ők próbálták biztosítani az öntözés ünnepélyességét, szertartásosságát.

Gálfalván, a községközpontban ennek éppen az ellenkezőjét tapasztaltam. Itt nem volt határra menés, botolás sem. Mintha az egész húsvéti fenyőágazást, öntözést a futballistákért, a sportért szervezték volna. A sporttanács és a kollektív gazdaság hozatta a fenyőágakat. A húsvét

másodnapi öntözőmenetben az idősebb sportbarátok vonultak, és néhány *regutalegény*. A futballcsapat tagjai nem voltak az öntözőmenetben: arra hivatkoztak, húsvét hétfője munkanap, dolgozniuk kell. Meg kell adni, a gálfalvi öntözőcsapat sokkal kitartóbb volt, mint a szentlászlói. A falu felső végén a cigánytelepet is bejárták. Inkább pénzt gyűjtöttek, nem természetbeli adományokat. A begyűlt pénzből sportfelszereléseket, labdákat vásárolnak, mondták, és kell a pénz a meccsek utáni ellátásra is.

Szenháromságon sem volt már határkerülés, de fenyőágazás, virágzás igen. Az öntöző legények felköszöntötték a falu népét, a hamubotos haladt a menet élén, adományokat gyűjtöttek, közös záró mulatságot, *rántottázást* tartottak. A szokásmozzanatok hasonlósága ellenére igen nagy különbségeket észlelhettem az esemény összetevőiben és megélésében.

Szenháromság nagyobb falu és több a fiatal, mint Szentlászlón vagy akár Gálfalván. Itt nem akárki vehet részt a fenyőágazásban, öntözésben, hanem csak a besorozott katonalegények, a tizenkilenc éves *reguták*. Katonalegények 1988-ban összesen heten voltak. Ennyi nem elég az öntözőmenethez, bevettek két utánuk következő évjáratból is hét legényt, ők a *pótreguták*. A regrutalegényeknek kötelezően részt kell venniük a fenyőágazásban-öntözésben, nem maradhat ki senki. Ez szégyen lenne.

A hagyományoknak megfelelően a katonalegények nagypénteken elmentek, hogy a mezei *csorgókutakat* megkeressék. Megkeresték, de nem kellett kitisztítani, kitararítani, mint egykor. Figyelmeztették is az idősebbek a fiúkat, hogy ne nyúljanak hozzájuk egyáltalán, mert a kollektív gazdaság cementgyűrűbe fogta és befedte a forrásokat. Csak tudják hol létüket, és állítsanak melléjük egy-egy *csóvát* (kizöldült ágat) emlékebe.

Hagyományosan történt a fenyőágak beszerzése is. A regrutalegények szülei összepótoltak, ebből fedezték a költségeket. Nemcsak a házak kapujára, hanem a közösség szakrális épületeire, a római katolikus, a református és az unitárius templom kapujára is tettek fenyőágot. Az édesapák, rokonok szerepe nem ért véget a fenyőágazással, ők kísérték az öntözőmenetben a legényeket. Ők a kéregetők. Az évenként sorra kerülő szülőlk a kiadásokkal és a pontosan nyilvántartott ajándékba kapott pénzzel és adományokkal vagy *buknak* vagy *nyernek*. Itt évenkénti szimbolikus ajándékcseré történik.

Szenháromságon az öntözők már húsvét első napján délben, a mise és az istentisztelet után elindultak. Ünnepe első napján azok engedték be,

sőt kérték, hogy keressék fel őket, akiknek másodnapján, hétfőn dolgozniuk kellett. Csak vasárnapra jöhettek haza szülőfalujukba ünnepelni. Legtöbbször a hagyományos időben, húsvét hétfőjén várták az öntöző csapatot. Aznap már reggel megkezdték. Úgy intézték, hogy a mise kezdetére éppen a katolikus templomhoz érjenek. Az öntözőmenet (az álarcos hamubotos kivételével) a templomba vonult, a karzatra. Mise után felköszöntötték a katolikus és az unitárius lelkészt. A beszolgáló református lelképásztor nem helyben lakott, gyorsan távozott.

Szentháromságon a regruták mind vőfélyek abban az értelemben, hogy mind tudják és felváltva mondják a beköszöntő verset, bár senkit nem neveznek közülük vőfélynak. Azt a hosszú beköszöntő verset mondták felváltva heten, melynek változatát az 1969-es gyűjtéskor is lejegyezték Bedében, s amely a határkerülés rövid foglalata. Íme, egy részlete:

*Igen tisztelt uram, szokás minálunk
Falunk határára ilyenkor kimenni.
Ki is mentünk Isten kegyelmével,
Onnan jöttünk ilyen ellankadt kedéllyel.
Határkompjainkat helyreállítottuk,
Csorgó kútjainkat megjavítottuk,
Hogy a bágyadt munkás majd a nyár hevében
Szomját olthassa tiszta jókedvében.
Imákat zengtük a menny kárpitjára,
Bő áldást szórjon Isten falunk határára.
Áldott legyen annak búzatermő földje.
Szőlőskertje, rétje, őszi s tavaszi minden veteménye...*

A vers szerzője valószínűleg kántor vagy tanító lehetett, hiszen érződik rajta „az okos kántor” (Viski Károly találó kifejezése – Viski 1992: 345) hangvétele. A köszöntők műfajában viszont kerek egész: beköszöntő a családi házhoz, a húsvéti szokások epikus felidézése, Krisztus feltámadásának köszöntése, az öntözés bejelentése, biztatás a táncra, áldás és adománykérés. A vershez hasonlóan jól strukturált az öntözés szertartása is: zeneszóval érkeztek a kapuhoz, onnan csendben az ajtóhoz vonultak, kopogtattak, a beköszöntő elmondta a verset, utána mindenkit – leányt, asszonyt, férfit, gyermeket – megöntöztek, megtáncoltatták a leányokat, asszonyokat, majd az elköszönő verssel búcsúztak a családtól.

Ebben a szokáskeretben a regrutalegények végig a komoly szertartássosság megtestesítői voltak. A szokásrendből nem hiányoztak a szakrális mozzanatok, az ünnepélyesség, a közösség arcáról jókedv sugárzott, és a rögtönzött párbeszédekben feltárult az ünnep másik oldala, a tréfálkozás, az évődés is. A kettő harmóniába olvadt, mint az élet ritka ünnepi pillanataiban. Csak a hivatalos tréfacsináló, a *kókós*, a hamubotos húsvéti bolond vált színtelen figurává vagy éppen színes kellékké.

A nyolcvanas évek második felében a három szomszédos falu szokásváltozatain kívül még több Nyárád menti, bekecsalji református és unitárius közösségből gyűjtöttem forgatókönyvszerű adatokat, de ezek nem módosítottak lényegesen a szokásegyüttes protestáns modelljén.

A határkerülés katolikus szokásrendje: egyházi processzió

Ezzel párhuzamosan a terepmunkát kiterjesztettem a Felső-Nyárád mente homogén katolikus felekezeti falvaira – Nyárádremetére, Nyárádköszvényesre, Mikházára és Deményházára – is. Nem kis meglepetésemre kiderült, hogy ezekben a falvakban ki-kihagyásokkal, de járnak határkerülni, sőt Nyárádremetén a szokás élete emberemlékezet óta folytonos. De az is hamar kiderült, hogy e falvak határkerülési szokásrendje különbözik a protestáns falvak szokásrendjétől. A gyűjtött adatokból kirajzolódott a határkerülés régiesebbnek tűnő, a csíki, gyergyói, udvarhelyszéki és háromszéki katolikusok szokásrendjével rokonítható típusa, katolikus modellje (Bálint 1989: 285–290, Barabás 2000: 157–161, Pozsony 2000: 38–48, Tamási 1997: 156–158).

Nyárádremetén minden évben a búzával bevetett határrészt kerültek meg, a négyes határforgó szerint az egész remetei határ negyed részét. Húsvét első napjának hajnalán idősebb emberek és asszonyok, előimádkozók és előénekesek vezetésével, zászlókkal, feszülettel, énekelve a határra vonultak. Az utcai és mezei kereszteknel énekeltek, jó termésért, bőségért imádkoztak. Általános szokás szerint a zsenge búzaszálakból koszorúkat fontak, és a zászlókra akasztották, úgy vitték a falukban a megújuló természet és élet jelképeit. Zöld ágakat, fűzfaágat, mogyorófaágat törtek, a templomi megszentelés után az istállóba és a kapukra szúrták, *szentelmény*ként őrizték.

A kollektivizálás után, érthető módon, megcsappant a remeteiek határkerülési kedve. Miért kerüljék a vetést, a határt, ha nem az övék? A környező katolikus falvakban el is hagyták a szokást. Deményházán a határkerüléskor avatták fel az újoncokat, vagyis azokat a fiatalokat, akik először mentek határkerülni, nyírfavesszővel a hátuljukra vertek. Köszvényesen a fiatal menyecskéket vesszőzték meg – *egészséggel viseljétek*, mondták. Remetén a megvesszőzés és felavatás szokáseleme hiányzik, itt a zöld ág nem profán cselekvés eszköze, hanem szentelmény.

Nyárádremetén az egyházi processzióként megélt határkerülést a kommunista hatalom nem tudta betiltani, minden évben megtartották a határbeli körmenetet, csak évről évre fogyatkoztak a határkerülők. A hetvenes évek közepén aztán fordult a szokás élete. Felnőtt az a nemzedék, amely már nem ismerte az önálló földművelő gazdálkodást, és nem féltette jégveréstől, tűztől, betegségektől az életgabonát. De a feltámadás közös ünnepe megmaradt, és meg a családi együttlét ritka alkalmá. Ahogyan minél többen kerültek el a faluból, úgy vált egyre inkább a szülőföld hívó szavává, e katolikus közösséghez – és vele a székelységhez, magyarsághoz – való tartozás jelképévé a húsvéti határkerülés, és évről évre népesebbé a határkerülő menet. Szokásunk funkcióváltozáson ment át, de megőrizte alapvetően szakrális, egyházi jellegét.

Az 1989-es változások után

Mi történt szokásunkkal az 1989-es változások után? Vizsgáljuk meg először a homogén katolikus falvak változatait.

Nyárádremetén talán még soha nem indultak annyian határkerülni, mint 1990 húsvétján. Lehettek vagy négy-ötszázan, az idős férfiktól és asszonyoktól a nyolc-tíz éves gyermekekig. Aki csak tehetett, hazajött Marosvásárhelyről, Székelyudvarhelyről, Csíkszeredából, Szovátáról, hogy az otthon maradtakkal együtt kimenjen a szülőföld határába, és együtt éljék át a feltámadás ünnepét, örömét. Hajnali csengettyűszó ébresztette a falut, s kicsi idő múlva megszólalt a templom harangja is. A határkerülők a templom előtt gyülekeztek, kihozták a zászlókat, a Jézus korpuszt és a feszületet. Hangtalanul és gyorsan megszerveződött a menet: elől a zászlóvivők, a korpuszt és a feszületet hordozók, a csengettyűs, utánuk a férfiak, legények négyes-ötös sorban; majd külön menetben a nők, itt is

elől az idősebbek, utánuk a fiatalok. A menet rendjére néhány középkorú szervező és az idős előimádkozó vigyázott.

Az előimádkozó és előénekes, a kántorral együtt azt az éneket kezdte, amelyet az egykori határkerülőkötől tanultak, és amelyekről úgy tudják, hogy nincs meg egyetlen katolikus népénekes könyvben sem: *Midőn felébredtek / E szókra gerjedtek / Dicséertessék Jézus Krisztus!*

Az első utcai kereszti énekelték ezt a hosszú, tizenegy szakaszos éneket. A határkerülés során még a következő feltámadási énekek kerültek sorra: *Szent Magdolna elmene ama reggel sírva, Feltámadt Krisztus e napon, Örvendetes napunk támadt, Apostolok királynéja, Mennynek királyné asszonya*; hazafelé a templomhoz közeledve a *Nagyasszonyunk, hazánk reményét* énekelték.

A határhoz legközelebbi keresztnél megálltak, az előimádkozó olvasni kezdte a határkerülés hagyományos imádságát. Ez az imádság szinte szó szerint egyezik a Domokos Pál Péter által gyűjtött gyergyói változattal. (Török Ferenc gyergyócsomafalvi plébános kéziratoss lejegyzése nyomán közli Domokos Pál Péter, illetve Bálint Sándor 1989: 288, 396.)

A remetei határkerülők 1990-ben találkoztak a köszvényesi menettel. A köszvényesi keresztalja népe kevesebb, mint a remetei, százan ha lehetnek. Találkozáskor meghajtották egymás előtt a zászlókat, kezet fogtak. Közös pihenőt tartottak, tüzet gyújtottak, szalonnát sütöttek, falatoztak. Míg a pihenő tartott, a fiatalok fűz- és mogyorófákat vágta, tavaszi mezei virágokat szedtek, zöld ág és virágerdő indult hazafelé a menetel. A templom előtt a plébános és az otthon maradottak fogadták a menetet. A lelkész köszönetet mondott híveinek, hogy megtartják ezt a *szép, ősi hagyományt*, majd közösen megkerülték a templomot, elénekeltek a *Székely himnuszt*, és mise következett, amelyen megszentelték a hazahozott zöld ágakat.

A fordulat utáni első szabad húsvéton, az 1990-es nyárádrémetei határkerülés az előző évek, évtizedek katolikus modellje szerint zajlott le. Megnőtt viszont a résztvevők száma, az előző évekhez képest megkétszereződött, főleg fiatalokkal. Az idősebb korosztály, az előimádkozók nemzedékének igyekezete arra irányult, hogy a határkerülés hagyományos népi-vallásos rendjét biztosítsa, ami szerintük *egy kicsit megzavarodott, nem a rendjén ment a szertartás*. Megnyilatkozásaikból egyértelműen kiderült, hogy a határkerülést egyházi szertartásnak tartják, és akként is élték meg.

A határkerülés egyházi szertartása 1990-ben viszont egybefonódott a kollektivizált földek visszaszerzésének vágyával, és azzal a reménnyel, hogy visszaáll a falu egykori életrendje. Harmadik jelentésrétege a magyarsághoz való tartozás nyilvános, közösségi megvallása, amely a szimbólumokban (az egyháziak mellett a piros-fehér-zöld zászlók, a *Székelly himnusz* eléneklése) is kifejeződött. A szabadság, az összetartozás öröme és az újrakezdés reményét fogalmazták meg hagyományos szokásnyelvezetben.

A fordulat tehát a Felső-Nyárád menti homogén katolikus falvakban az egyházi processzióként megélt határkerülés, a közösségi ünnep kitelebélyesedését, jelentésbeli gazdagodását, a résztvevők korcsoportjainak megfiatalodását hozta. 1991-től viszont változás állt be a remetei szokásrendben. Az új lelkész szakított azzal a hagyománnyal, hogy a templom kapujában fogadja a határkerülőket. Maga is részt vett a processzióban, ő lett az irányítója, szervezője. Ennek nyomán a határkerülés ideje és eseménysorozata lerövidült, a hagyomány diktálta szerepeket (előimádkozó, előénekes) az egyház hivatalos képviselője vette át.

A falu elfogadta ezeket a változásokat. Az idősebbek nehezményezik, hogy a határkerülésen túl sok a fiatal és a gyermek, akik a menet végén rendetlenkednek. A fiatalok számára a húsvéti határkerülés elsősorban egy jó kirándulás.

A protestáns lakosságú falvak közül először azokat vizsgáljuk meg, amelyekben az 1950-es évek óta nem volt határkerülés vagy fenyőágazás, a menetszerű öntözés is kikopott a hagyományból. Ilyen Nyárádszereda, Nyárádgálfalva, Backamadaras. Az 1990-es évek elején mindhárom településen felújították a szokásegüttest: Nyárádszeredában 1990-ben, Gálfalván és Madarason 1991-ben.

Nyárádszeredában 1990-ben a húsvét előtti héten megújították a falu határait jelző hompokát, összesen tizenhatot. A szokás egykori modelljét ismerő idősebbek irányításával, akik legényként részt vettek a fél évszázaddal ezelőtti határkerülésben, *királyt, hajdút, csendőröket, csapómesztert* választottak, és ünnep szombatján este megkerülték a határt. Új mozzanatként a faluhoz legközelebbi határhompnál ökumenikus istentiszteletet tartottak a református és római katolikus lelkipásztor szolgálatával. A szertartás után a határhompra tették és pálcával megcsapták a résztvevőket, először azokat, akik nem mentek ki a határra: a két lelkipásztort és az eseményre összegyűlt falubelieket. A falu határát ötven-hatvan tagú,

néhány idősebb emberből, leginkább középkorú férfiakból és legényekből, suhancokból álló csapat járta be. A második határhompnál a suhancokat botolták meg, utána pedig mindenkit, aki vétett a megszólítási és egyéb szabályok ellen. A határkerülés idejére megteremtődött a játék és a szabadság világa.

Az előző évhez viszonyítva 1991-ben sokkal többen vettek részt a határkerülésben. Ekkor volt a kollektivizált földek visszakövetelésének, visszaadásának ideje. Ez adta a határkerülés aktualitását. Ünnepszombatján este százötven ember indult a határra. Velük együtt tartva, hamarosan kiderült, hogy tízen-tizenöten lehetnek azok, akik emlékeznek még az egykori határkerülésre, és ismerik a nyárádszeredai határt. A határkerülők zöme, a középkorúak nemzedékének többsége nem tősgyökeres nyárádszeredai, hanem *jövevény*. Ide nősültek, ide jöttek dolgozni, valamilyen ok miatt ide költöztek, és inkább szeredainak tartják magukat, mint sok helyben született. A szokásban való részvétellel a hagyományokba is szeretnék beleélni magukat, szeredai identitásukat erősíteni. A határkerülés és öntözés szervezését az országos érdekvédelmi szervezetünk helyi vezetősége vette át, és közösségépítő céljaira próbálta felhasználni.

Utólag visszatekintve, a szokás életgörbéjében 1991 volt a csúcspont. 1992-ben már nem kerülték meg a teljes határt, hanem csak a két legközelebbi határhomphoz mentek ki. A legények zöldágoztak, de az öntözők két csapatában inkább házas embereket, középkorúakat, községi tisztségviselőket lehetett látni. A szokás hagyományokból ismert formája megkopott, játékvilága is elszegényedett. Mintha státusszimbólummá vált volna az öntözésben való részvétel, a „kik vagyunk mi” fitogtatása. A változást jelezte az is, hogy a két csapat a húsvéti ünnepi istentisztelet idején is a falut járta, nem ment templomba, nem tartott szünetet. 1993-ban már sem határkerülésre, sem csoportos fenyőágazásra és öntözésre nem vállalkoztak.

Backamadarason 1991-ben újjátöltötték fel a határkerülés régebbi formáját: szombat este kimentek a határra, és megkeresték a határhompokot, a fiatalokat a szokásos módon megcsapták, utána a legények fenyőágoztak, húsvét másodnapján szervezett csapatban öntöztek. 1992-ben a backamadarasiaké volt a legnépesebb öntöző csapat az egész Nyárád mentén. A következő években viszont nézeteltéréseket okozott, hogy mire gyűjtsék az adományokat, a pénzt és a bort. A fiatalok azt is nehezményezték, hogy a polgármesteri hivatal beleszólt a népszokás életébe. Mindezek

megosztották a falu társadalmát, és annyira megrontották a legények mikroközössége és az egyes intézmények közötti kapcsolatot, hogy 1993-ban sem határkerülést, sem csoportos öntözést nem szerveztek.

Nyárádgálfalván 1991-ben az unitárius egyház felújította az évtizedekkel ezelőtti határkerülést. Szombat délután nagy sereg nép ment ki a határba, és idősebb férfiak vezetésével énekeltek, imádkoztak, felelevenítették az emlékezetükben élő szokásmodellt. *Eljátszották* a népszokást, de a nosztalgia nem bizonyult tartósnak. A határkerülés nem állt vissza a falu életrendjébe: 1992-ben nemhogy határkerülésre, hanem csoportos öntözésre sem került sor. Néhány évvel később, 1996-ban néhány református presbiter kísérte a köszöntő vőfélyeket. A csoportos öntözésnek a felköszöntés mellett bevallottan az adománygyűjtés volt a célja, hogy a református templomba a gázt bevezethessék.

Az ezredforduló utáni években rögzült és állandósult Nyárádgálfalván a húsvéti szokásegyüttes határkerülés nélküli, de az egész faluközösségre kiterjedő, fenyőágazással és csoportos öntözéssel tartott falufeljáró szokásrendje. Ünnepe szombatján van fenyőágazás, ünnep másodnapján pedig a zenekísérettel, a vőfélyek köszöntő verseivel zajló öntözés. Az egyik évben a reformátusok, másik évben az unitáriusok szervezik, 2012-ben az unitáriusok, 2013-ban a reformátusok voltak soron. Az öntözéskor begyűlt pénzadományokat az egyház javára fordítják.

Ellenkező folyamat játszódott le Nyárádszentlászlóban, amelynek az 1980-as évekbeli szokásváltozatát már ismertettük. Itt a kilencvenes évek elején szűnt meg a csonka határkerülés, fenyőágazás és öntözés. A nyolcvanas évekbeli tisztségviselők kiöregedtek, és olyan kevés a fiatal, hogy nincs kivel megszervezni. A legények inkább egyénileg tesznek fenyőágot a leányoknak, nem csoportosan. Azt is indokul említették, hogy a földek visszaadása körüli vitákban megromlott a rokonok, szomszédok közötti kapcsolat, sok a haragos.

Szentháromságon és Bedében hozta a legkevesebb változást a szokásrendben a kilencvenes évek eleje. A nyolcvanas évekhez hasonlóan a regruta legények és szülei szervezik az eseményt a hagyomány alapján, az egyház és a szélesebb közösség ellenőrzésével. Szentháromságon nem újították fel a régi határkerülést, de a *virágozásban* részt vevő fiatalok feladatául adták, hogy *nagyhéten* a mezei kutakat kitakarítsák.

Rigmányban a tulajdonképpeni határkerülés a termelészövetkezet megalakulása után megszűnt, de érdekes módon szóban továbbra is

határkerülni hívták a vőfélyek a falu népét, ez volt a *költögetés*, majd reggel *kántálni*. A legények este széthordták, és a kapukra erősítették a fenyőágakat, minden házhoz egy-egy oldalágot. A kántálók a falu központjában gyülekeznek, ott először hálát adnak Istennek, hogy megérték húsvét ünnepét, majd elénekelik a feltámadást köszöntő régi éneküket: *Emlékezzünk e napra, / Urunknak halálára és feltámadására*. Utána a falu végére vonulnak, és a *csendőrök* minden résztvevőt végigbotolnak, ahogyan mondják, *felszentelnek*. Ezután csak *öcsémuramnak, bátyámuramnak* szólíthatják egymást, és be kell tartani a *kántáló törvénykönyv egyéb paragrafusait* is. Köszöntenek minden családot, a regruta legények átveszik az adományokat. Míg a ház előtt, az udvaron a felköszöntés és adománygyűjtés folyik, az utcán a *botolás* spontán színjátéka zajlik. Sorra mindenkit megbotolnak, majd az utolsó háznál összeszedik a botoló pálcákat, *elteszik jövőre*. A kántálás folytatásaként az adományokból, hatalmas rántottát készítenek az asszonyok a résztvevőknek, este pedig mindenkit vár a húsvéti bál.

Vadasdon a hetvenes években újjították fel a fenyőágazást és a csoportos öntözést, aminek itt a neve *hajnalozás*. A kilencvenes évek szokásrendje is ezt követi (Székely 1999: 50–53). Húsvét szombatján este a legények felteszik a fenyőágakat minden ház kapujára, és éjfélkor már elkezdődik a hajnalozás. Azokhoz a házakhoz mennek be köszönteni, amelyeknek a kapuján megvan a fenyőág. Köszöntő énekük ugyanaz, mint Rigmányban. A szokás rendjének védői a *vőfélyek* és a már ismert szerepkörű húsvéti *bolond*. Itt az adományok egy részét a legények eladják, és ebből fedezik a költségeket.

Az ezredforduló szokásállapota

A Nyárád menti katolikus Szentföld falvaiban, így Nyárádremetén tovább él a határkerülés egyházi szokásrendje. A résztvevők papjuk, kántoruk vezetésével népes seregben vonulnak, énekelnek és imádkoznak, vallásos szertartás részeként élik meg a közösségi élményt, még ha ez a jelentés jobbára az idősebb nemzedék számára elsődleges. Ahogyan az egyik 63 éves remetei férfi mondta az 1996-os határkerülésen: *Jézus feltámadásának reggelén megkerüljük a határunkat, hogy áldja meg és szaporítsa meg termésünket, s ennek tiszteletére kijöttünk*. Még akkor is, ha

a fiatalok többségének ez elsősorban kirándulás, és néha „rendetlenkedés” a menet végén. Napjainkban is folyik a szokásokba való belenevelődés és belenevelés az egyház felügyeletével. Az természetes, hogy mindehhez nemzedék és csoport megnyílvánul, mert ezekből áll a falu mai társadalma. A határkerülésre hazajönnek a szülőfaluval kapcsolatot tartó nyárádremeteiek, és a feltámadás ünnepe így e katolikus közösség legmozgalmasabb ünnepe napjainkban is. Ugyanebbe a szokásrendbe sorolhatnám a köszvényesi, deményházi, mikházi és jobbágytelki határkerülők példáját is. Jobbágytelkén éppenséggel a fiatalok váltak a határkerülés szervezőivé.

A Nyárád középső vidékének református és unitárius többségű falvaiban a kilencvenes évek felújított szokásrendje nem bizonyult hosszú életűnek. Ezekben a falvakban – Nyárádszereda, Jobbágyfalva, Csíkfalva, Nyárádszentmárton, Gálfalva, Backamadaras – visszatértek a zöldágazás és öntözés hetvenes-nyolcvanas évekbeli formáihoz, jelentésbeli eltolódással, illetve kevés változtatással azokat folytatják. Az egykori határkerülés megcsapásos, ítélező színjáték-világa rávetítődött ezekre a szokásformákra, és a közösségi felköszöntés mellett ez a domináns meghatározójuk.

A népszokás felújítása ugyanakkor egyes csoportok és intézmények identitáskeresésének fogódzójává vált. Egyszerre jelentkezett a hagyományápolás, a beleélés és a hagyományos szokásoktól való távolodás, sőt visszautasítás sokszor feszültségekkel járó tendenciája, új vagy megváltozott jelentést hordozó elemek megjelenése, a lokális és etnikai identitás kifejezése. Mindezeket Küllös Imola is jelezte, két Nyárád menti faluban, Jobbágyfalván és Rigmányban végzett terepmunkája alapján (Küllös 1999: 97–104).

A fordulat utáni időszak azokban a falvakban hozta a legkevesebb változást, azokban állandó a szokáseggyüttes struktúrája, amelyek már a hetvenes években kialakították a közösség értékrendjének megfelelő változatot. Ilyen volt a kilencvenes években a jobbágyfalviak, csíkfalviak és nyárádszentmártoniak csonka határkerülése és öntözése, amely egyszerre komoly, szertartásos és játékos elemekben is gazdag. Ilyen a rigmányiak kántálása, amely egyszerre húsvéti és farsangi szokásjáték; és ilyen mindenekelőtt a szentháromsági közösség húsvéti ünnepi szokása. Itt húsvét ünnepén a közösség számba veszi az éppen most felnőtté vált tagjait, egész szokásrenddel nagykorúvá avatja őket. Így tettek 2013-ban és 2015-ben is. A hagyományoknak megfelelően történt nagyhéten a

mezei csorgókutak tisztítása, a fenyőágak beszerzése, minden kapu és közösségi épület fenyőágakkal való díszítése, a virágozás és a teljes faluközösséget átfogó, szertartásos elemekben bővelkedő kétnapos öntözés és végül a művelődési otthonban tartott közösségi lakoma. Ezek részletes bemutatása külön beszámolót igényelne.

Az elmúlt évek gyűjtési tapasztalata arról győzött meg, hogy azokban a marosszéki falvakban maradt meg és él napjainkban is gazdag tartalommal, állandó és változatos formákban ez a népszokásunk, amelyekben szorosan kapcsolódik húsvét ünnepéhez, a helyi közösség (felekezet, gyülekezet) ünnepési rendjéhez és a fiatalok felnőtté avatásához. Ez a legállandóbb jelentése.

Szakirodalom

Bálint Sándor

1989 *Karácsony, húsvét, pünkösd. A nagyünnepok hazai és közép-európai hagyományvilágából.* 3. kiadás. Szent István Társulat, Budapest.

Barabás László

1980 Tavaszi határkerülés a Nyáradmentén és a Kis-Küküllő felső völgyében. In: Kós Károly – Faragó József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1980.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 203–216.

2000 *Aranyesítők, maszkurák, királynék. Erdélyi magyar dramatikus népszokások.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely.

Bárth János

1990 A katolikus magyarság vallásos életének néprajza. In: Dömötör Tekla (főszerk.): *Magyar Néprajz. VII. Folklór 3. Népszokás. Néphit. Népi vallásosság.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 395–426.

Dömötör Tekla

1974 *A népszokások költészete.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

Egyed Ákos

1970 *A megindult falu. Tallózás a régi erdélyi faluirodalomban, 1849–1914.* (Téka) Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

Gál Kálmán

1895 Határkerülés és húsvéti öntözés a Nyárad vidékén. *Ethnographia* VI. 301–303.

Jakab Elek [Agricola]

1854 Húsvéti határkerülés Székelyföldön. *Hetilap* III. (35) május 3. 141.

Jakab Ödön

1898 Húsvéti határjárás Vadasdon. *Erdély Népei* I. (8–9) 28–29.

Kovács Géza

1899 A hajnalozás és cégerlövés a Nyárádmentén. *Erdély Népei* II. (2) 28–29.

Kriza János

2013 *Vadrózsák. Erdélyi néphagyományok*. Második kötet. Kriza János és gyűjtői körének szétszórt hagyatékát összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közléteszi Olosz Katalin. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.

Küllös Imola

1999 A húsvéti határkerülés és zöldágazás innovációi két Nyárád menti faluban. In: Küllös Imola (szerk.): *Vallási Néprajz 10. Tanulmányok Dankó Imre tiszteletére*. Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója, Budapest, 97–104.

Mérey Klára

1967 A XVIII. századi határperек néprajzi és történeti forrásértéke. *Ethnographia* LXXVIII. (4) 533–546.

Molnár Ambrus

1999 Református ünnepek, ünnepi szokások, jeles napok, hagyományok. In: Küllös Imola (szerk.): *Vallási Néprajz 10. Tanulmányok Dankó Imre tiszteletére*. Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója, Budapest, 11–79.

Nagy Ödön

1980 Népszokások múltja és jövője Havadon. In: Kós Károly – Faragó József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1980*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 191–202.

Olosz Katalin

2003 *Víz mentére elindultam. Tudománytörténeti, népismereti írások*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely.

2009 *Szabó Sámuel: Erdélyi néphagyományok 1863–1884*. Szabó Sámuel és gyűjtői körének szétszórt hagyatékát összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közléteszi Olosz Katalin. Európai Folklor Intézet–Mentor Kiadó, Budapest–Marosvásárhely.

Orbán Balázs

1870 *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népis-
mei szempontból.* IV. Ráth–Tetty, Pest.

Pozsony Ferenc

2000 Húsvéti határkerülés Felső-Háromszéken és történeti előzményei Erdélyben. In: Uő: „*Adok nektek aranyvesszőt*”. *Dolgozatok erdélyi és moldvai népszokásokról.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 38–48.

Réső Ensel Sándor

1867 *Magyarországi népszokások.* Emich, Pest.

Szabó T. Attila

1971 Az emlékezetet hátuljokra verik. In: Uő: *A szó és az ember. Válogatott tanulmányok, cikkek.* II. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 30–34.

Székely Ferenc

1999 *Jeles napok, ünnepek, szokások Vadasdon.* Erdélyi Gondolat Kiadó, Székelyudvarhely.

Szendrey Zsigmond – Szendrey Ákos

1943 Törvényes élet. In: *A magyarság néprajza.* IV. *A magyarság szellemi néprajza.* Második kiadás. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 240–243.

Takács Lajos

1974 Húsvéti határjárás 1761-es leírása. *Ethnographia* LXXXV. (2–3) 389–396.

Tamási Áron

1997 *Szülföldem.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely.

Tátrai Zsuzsánna

1990 Jeles napok, ünnepi szokások. In: Dömötör Tekla (főszerk.): *Magyar Néprajz. VII. Folklor 3. Népszokás. Néphit. Népi vallásosság.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 102–264.

Varga Lajos

1900 Húsvéti dülőkerülés, didergés és hajnalozás. *Ethnographia* XI. (6) 268–270.

Versényi György

1900 Húsvéti szokások. *Erdély Népei* III. (3) 17–23.

Viski Károly

1992 Drámai hagyományok. In: *A magyarság néprajza.* III. *A magyarság szellemi néprajza.* Hasonmás kiadás. Babits Magyar-Amerikai Kiadó Rt., Szekszárd, 327–371.

Obiceiuri de paști ale scaunului Mureș de la însemnările secolului al XIX-lea până la începutul mileniului nostru

În prima parte a studiului autorul apreciază activitatea proeminentă a Dnei Olosz Katalin în cercetarea folclorului maghiar, în dezvelirea surselor istorice și literare ale fenomenelor folclorice, și în special crezul d-sei privind cercetarea științifică ca sursă de bucurii. Aceste calități se regăsesc și în expunerea și studiul despre descrierile obiceiurilor de primăvară din scaunul Mureș ale secolului XIX. Analizând datele ajunge la concluzia că obiceiurile relevante și vii ca înconjurarea hotarelor, împodobirea porților cu ramură verde și udatul prezentau trăsături uniforme în comunități. În partea a doua a studiului, pe baza cercetărilor sale de teren începute în anii '70, autorul prezintă evoluția acestor obiceiuri în ordine cronologică până în zilele noastre. Din studiile de cazuri reiese că în satele romano-catolice au avut un caracter de rit agrar, procesiune religioasă, iar în cele protestante (reformate și unitariene) elementele laice, juridice populare, ludice, de sărbătoare sunt mai dominante, fiind consemnate și schimbările structurale și funcționale survenite până la încetare și la eventuala revitalizare. Pe baza acestor date și analize avem o imagine mai clară asupra obiceiurilor de paști din trecut și prezent ale acestui ținut etnografic.

Easter Customs in Mureș County from the Early 19th Century to the Start of the Millennium

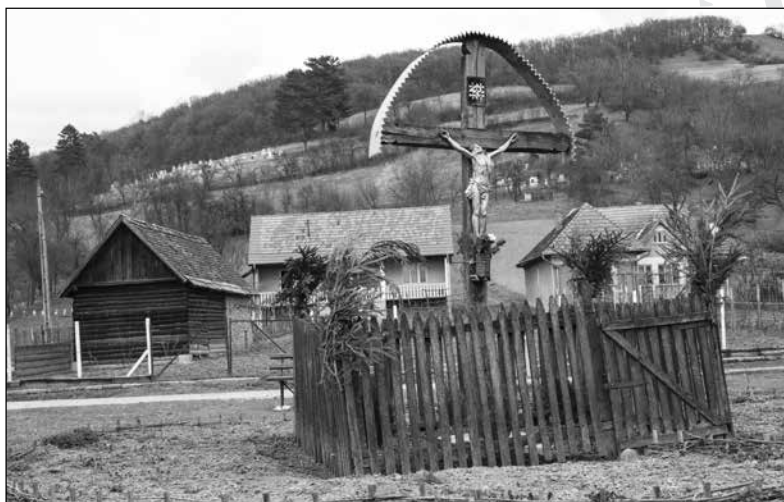
In the first part of the study, the author evaluates the outstanding body of works created by Ms. Olosz Katalin focused on studying Hungarian folklore and ethnography in Mureș county. An important conclusion distilled from these works is that the observed customs represent well-formed, consistent patterns of social interactions that characterize cultural themes unique to the area. The author emphasizes that for Ms. Olosz Katalin uncovering and documenting these events was also a source of personal joy. In the second part of the study, the author expands on the work by Ms. Olosz Katalin via fieldwork that he started in the 1970s. Through his studies, the author develops cross-sectional, temporal snapshots of the evolution of these customs. Using systematic, field-based data collections and observations, the study contrasts the differences between the Catholic and Protestant cultures, where the former followed a more religion-based process. In contrast, in Protestant villages, the customs tended to evolve toward enriching festive events. Through the work, we gain a better understanding of the past and present of the evolution of the cultural phenomena of the area.

Képek

1. kép. A nyárádremetei határkerülő menet 1999-ben.

Fotó: Barabás László.

2. kép. Fenyőágakkal díszített feszület Szentháromság központjában,

2013-ban. Fotó: Barabás László.

3. kép. Húsvéti fenyőágsor a kapukon Nyárádselyében: minden házban leánygyermek, 2016-ban. Fotó: Barabás László.

4. kép. A húsvéti fenyő mint szerelmi ajándék. Szentháromság, 2012. Fotó: Barabás László.

5. kép. Regruta korú legények öntöző csapata. Előttük az álarcos, kardos figura, a kókós. Szentháromság, 2012. Fotó: Barabás László.